

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»**

БУРОМЕНСЬКА НАТАЛІЯ ЛЮБОМИРІВНА

УДК 340.13

**ПОНЯТТЯ І ПРАВОВА ПРИРОДА ПРИНЦИПУ ЗАБОРОНИ
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ**

12.00.01 «Теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень»

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК».

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України
Заєць Анатолій Павлович,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», завідувач кафедри загальнотеоретичного
правознавства та публічного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Шевченко Анатолій Євгенійович,
Університет Державної фіскальної служби України,
завідувач кафедри теорії, історії права і держави та
конституційного права;

доктор юридичних наук, доцент
Дідич Тарас Олегович,
Інститут права Київського Національного університету
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри теорії права та держави.

Захист відбудеться «12» квітня 2021 р. об 11:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.130.03 у ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32.

Автореферат розіслано «11» березня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. В. Корольова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблема зловживання правом відома з часів римського права. Проте доктрина заборони зловживання залишається актуальною і в наш час. Це відбувається з огляду на нормативну заборону зловживання правом і відповідну потребу теоретичного осмислення цього феномена, появу нових сфер його поширення. Використання права на зло призводить до знецінення самого права, що становить велику небезпеку для розвитку цивілізованого суспільства. Тому проблематика зловживання правом як на загально-теоретичному рівні, так і в розрізі наукових досліджень в межах галузевої правової науки все більше привертає увагу дослідників.

Найбільша небезпека зловживання правом полягає в тому, що воно нерозривно пов'язане з реалізацією особою свого суб'єктивного права, тому відмежувати зловживання правом від правомірних дій особи часом дуже складно. В правовій практиці нерідко випадає доводити в суді добросовісну реалізацію суб'єктивного права, або ж навпаки, недобросовісну, що призводить до порушення прав чи завдання шкоди інтересам суспільства або окремої особи. В такому випадку часто говорять про зловживання правом.

Конституція України, закріпивши в статті 8 принцип верховенства права, визначила й загальноправове значення заборони зловживання правом. Конституція також містить згадку про заборону зловживання правом в статті 42. В практиці Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції спостерігається поступове формування правових позицій щодо неприпустимості зловживання правом. Прикметною ознакою реформи судочинства в Україні стала реакція законодавця на проблему зловживання правом шляхом внесення низки змін до процесуального законодавства, спрямованих в тому числі на запобігання зловживанню процесуальними правами учасниками процесу, зокрема застосування заходів юридичної відповідальності до зловживача. Проте такі зміни хоча й важливі, однак достатньою мірою проблему не вирішують, оскільки обмежуються процесуальними відносинами.

Одним із ключових аспектів дослідження заборони зловживання правом є розуміння такої заборони як загального принципу права, реалізація якого відповідає принципу верховенства права, закріпленому в Конституції України. Актуальність цієї роботи пов'язана також зі з'ясуванням теоретико-правових та практичних аспектів реалізації принципу заборони зловживання правом в умовах формування правової, демократичної та соціальної держави, в якій визнається і діє принцип верховенства права.

Аналіз наукових публікацій, присвячених дослідженню зловживання правом, свідчить про різні підходи до розуміння цього поняття, його правової природи. Серед наукових досліджень можна виділити кілька останніх вагомих публікацій на тему зловживання правом, зокрема таких авторів як: М. М. Агарков, Д. С. Бакаєв, М. Й. Бару, С. С. Бичкова, Ф. В. Веніславський, О. Ганьба, В. П. Грибанов, О. С. Губар, Т. О. Дідич, А. П. Заєць, С. Г. Зайцева, О. В. Керевич, М. І. Козюбра, О. О. Кот, О. В. Кучмієнко, М. С. Малєїн,

О. О. Малиновський, О. О. Мілетич, Ю. В. Пашутіна, С. П. Погребняк, Т. Т. Полянський, В. В. Резнікова, О. Я. Рогач, Д. С. Сахно, С. Ю. Серьогін, А. С. Сидоренко, С. Д. Тихомиров, А. О. Ткачук, О. О. Уварова, О. Ю. Хабло, Н. П. Харченко, М. М. Хміль, Р. Б. Шишка, Т. С. Яценко та низки інших вчених, в тому числі зарубіжних, зокрема: М. Байерс, Я. Браунлі, Г. Лаутерпахт, Дж. Паульссон, Дж. Перілло, Дж. Шварценберг, М. Шоу та ін. Водночас наукова проблема поняття та правової природи принципу заборони зловживання правом залишається дискусійною та остаточно не розв'язаною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до основних положень Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки, а також у межах науково-дослідної теми теорії та історії держави і права Вищого навчального закладу «Університет економіки і права «КРОК»: «Проблеми застосування норм права в процесі розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (державний реєстраційний номер 0111U007821).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертації полягає у визначенні поняття та правової природи принципу заборони зловживання правом як загального принципу права на матеріалі положень юридичної науки, актів міжнародного та національного законодавства, практики правозастосування, з урахуванням тенденцій та перспектив подальшого розвитку доктрини неприпустимості зловживання правом.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- визначити основні ознаки та зміст поняття зловживання правом та основні ознаки та межі поняття принципу заборони зловживання правом;
- з'ясувати конституційні засади принципу заборони зловживання правом;
- сформулювати основні тенденції удосконалення конституційних засад принципу заборони зловживання правом;
- дослідити особливості конституційного закріплення принципу заборони зловживання правом та запропонувати доцільні зміни до Конституції України, спрямовані на удосконалення конституційних засад принципу заборони зловживання правом;
- дослідити основні положення міжнародно-правового регулювання принципу заборони зловживання правом;
- окреслити основні принципи міжнародно-правового регулювання зловживання правом;
- визначити основні тенденції удосконалення міжнародно-правового регулювання принципу заборони зловживання правом;
- дослідити практику застосування принципу заборони зловживання правом Європейським судом з прав людини та Європейським судом справедливості ЄС;
- виокремити особливості застосування принципу заборони зловживання правом у сфері публічно-правових відносин та сформулювати положення щодо удосконалення його реалізації;

- виокремити особливості застосування принципу заборони зловживання правом у сфері приватно-правових відносин та сформулювати положення щодо удосконалення його реалізації;

- з'ясувати особливості та основні проблеми щодо притягнення до юридичної відповідальності за порушення принципу заборони зловживання правом;

- сформулювати концептуальні напрями розвитку принципу заборони зловживання правом та сформулювати основні тенденції розвитку концепції заборони зловживання правом.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо реалізації суб'єктом права його прав та законних повноважень.

Предметом дослідження є теоретико-правові та практичні аспекти реалізації принципу заборони зловживання правом в умовах формування правової, демократичної та соціальної держави, в якій визнається і діє принцип верховенства права.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складає сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових, спеціально-наукових методів та принципів наукового пізнання, які забезпечили об'єктивний аналіз предмета дисертаційного дослідження. Діалектичний метод становить методологічну основу дослідження та використовувався для з'ясування правової природи та змісту принципу заборони зловживання правом, поняття зловживання правом як феномену та особливого виду юридично значущої поведінки суб'єкта права (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1). Історико-правовий метод дозволив окреслити розвиток поняття зловживання правом, а також принципу заборони зловживання правом (підрозділи 1.1, 2.2, 2.1). Системно-структурний метод було використано при розробці класифікації зловживання правом та визначенні способів встановлення заборони зловживання правом (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3). Порівняльно-правовий метод застосований при аналізі іноземного досвіду реалізації принципу заборони зловживання правом та узагальненні положень судової практики європейських судів (підрозділи 2.1, 2.2). Логіко-правовий метод дозволив дослідниці виявити прогалини та недоліки у національному законодавстві щодо нормативному закріплення та забезпечення ефективної реалізації принципу заборони зловживання правом (3.1, 3.2, 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є комплексним науковим дослідженням принципу заборони зловживання правом як специфічного виду юридично значимої поведінки. Здійснене дослідження дозволило обґрунтувати й сформулювати низку наукових положень і практичних пропозицій, що виносяться на захист:

Уперше:

- визначено на підставі дослідження новітніх змін до національного законодавства, спрямованих на недопущення зловживання правом у ході законодавчої процедури (Закон України від 16.04.2020 «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо протидії зловживання правами народних депутатів України у ході законодавчої процедури»), можливі ризики протидії зловживанню правом у визначених парламентських процедурах;

– запропоновано на підставі дослідження Виборчого кодексу України від 19.12.2019 щодо наявних гарантій недопущення та протидії зловживанням виборчими правами включити до Кодексу принцип заборони зловживання виборчим правом в якості засадничого принципу реалізації прав учасниками виборчого процесу;

– визначено, що основним способом недопущення зловживання правом є неухильне дотримання принципів права як основи будь-якого правотворення, правореалізації та панування права;

– встановлено основні ознаки принципу заборони зловживання правом та визначено, що такий принцип: 1) зорієнтований на формування важливого вектору розвитку суспільства, держави та права; 2) перебуває у системному зв'язку із принципом верховенства права, іншими фундаментальними конституційними принципами права; знаходить свій вираз у процесі правового регулювання суспільних відносин; 3) слугує гарантуванню прав та свобод людини; 4) передбачає забезпечення правомірної поведінки та запобігання правопорушенням; 5) забезпечується морально-етичними та правовими заходами; 6) є важливою складовою нормотворчої діяльності суспільства та держави; 7) декларується, як правило, на законодавчому рівні; 8) стосується суб'єктів правовідносин; 9) передбачає запровадження чітких меж (обмежень, заборон) з питань реалізації прав (повноважень) суб'єктами правовідносин;

– сформульовано визначення, за яким принцип заборони зловживання правом є основоположним принципом права, що означає запровадження у правовий спосіб чітких меж (обмежень, заборон) щодо реалізації правомочними суб'єктами правовідносин своїх прав (повноважень) з метою гарантування прав та свобод людини, суспільних (державних) інтересів;

– доведено, що основні ознаки конституційних засад принципу заборони зловживання правом : зумовлені розвитком загальнолюдських, демократичних цінностей та пріоритетів; перебувають під впливом демократичної, соціальної та правової держави; тісно пов'язані з принципом верховенства права; скеровують конституційні засади в сторону забезпечення стабільності і непорушності прав та свобод людини; мають за мету – гарантування конституційних прав та свобод людини; закріплені у конституції; реалізуються через призму конституційних обов'язків, виходячи із необхідності поваги до прав та свобод людини, їх непорушності; стосуються конституційно-правового закріплення системи основоположних прав і свобод людини; спрямовані на запровадження розумних обмежень (заборон) при реалізації конституційних прав та свобод людини; можуть знаходити свій вираз на підставі законодавчих та інших нормативно-правових актів;

– сформульовано наступні напрямки удосконалення конституційних засад заборони принципу заборони зловживанням правом: 1) конституційна легітимізація принципу заборони зловживання правом; 2) визначення конституційних меж щодо виключності зловживання правом; 3) унесення коректив до статті 68 Конституції України, з урахуванням конструктивних напрацювань провідних правничих шкіл; 4) запровадження дієвого моніторингу дотримання прав та свобод людини;

– визначено, що конституційні засади принципу заборони зловживання правом – це сукупність конституційно-правових приписів, спрямованих на запровадження заборон (обмежень) щодо можливості зловживань у процесі реалізації конституційних прав та свобод; виділено основні ознаки конституційних засад принципу заборони зловживання правом.

– зроблено висновок, що найважливішим способом протидії зловживанню правом вбачається закріплення в Конституції України та актах галузевого законодавства, а також дотримання загального принципу заборони зловживання правом суб'єктами права, що означатиме оцінку діянь особи в кожному конкретному випадку, виходячи із комплексного аналізу як нормативно-правового регулювання, так і ситуації, наслідків, реальних намірів та ставлення особи до своїх дій, які мають ознаки зловживання правом.

Удосконалено:

– підхід до розуміння поняття зловживання правом як юридично значущої поведінки, спрямованої всупереч істинному призначенню права, реалізованої недобросовісно та з метою досягнення неправомірного результату або завдання шкоди іншим суб'єктам чи суспільству.

– застосування формального та неформального підходів до розуміння зловживання правом, описано порядок кваліфікації діянь особи як зловживання правом.

– положення про оптимальність поєднання природного та позитивістського підходів у протидії зловживанню правом, яке передбачає закріплення загальної заборони зловживання правом як загально-правового принципу.

– розуміння поняття зловживання правом, яке передбачає, що зловживання правом є соціально-правовим феноменом, що означає наявність певних відхилень у поведінці суб'єктів правовідносин та полягає у заподіянні шкоди суспільним та/або особистим інтересам третіх осіб, а у окремих випадках, така поведінка може містити ознаки правопорушень.

– положення, що зловживання правом слід вважати протиправними діями, оскільки норма права реалізується всупереч її призначенню та з метою досягнення неправомірного результату, що як правило супроводжується завданням шкоди правам та інтересам іншої особи або суспільства;

– висновок, що зловживанню правом як юридично-значимій поведінці особи, наділеної суб'єктивними правами, сприяє недосконалість правового регулювання суспільних відносин, низька правова культура та переважання ролі принципу верховенства закону над принципом верховенства права;

– висновок про важливість загальнотеоретичних досліджень принципу заборони зловживання правом, оскільки шкідливі наслідки зловживання мають системний характер, завдаючи шкоди ролі права як суспільного регулятора взагалі;

Дістало подальшого розвитку:

– обґрунтування необхідності розрізнення на науковому та правозастосовному рівнях понять шикани та зловживання правом, які за своєю правовою природою та юридичними наслідками не тотожні;

– обґрунтування доцільності поєднання телеологічної теорії зловживання правом, теорії соціальної функції суб'єктивних прав та врахуванні матеріального критерію при кваліфікації діянь як зловживання правом;

– позиція щодо розробки принципу заборони зловживання правом, як одного з елементів системи забезпечення юридичної відповідальності в сфері заборони або недопущення зловживання правом;

– висновок щодо визначення мети заборони зловживання правом в практиці Суду ЄС і Європейського суду з прав людини;

– висновок, що заборона зловживання правом в праві ЄС виконує функцію самозахисту від надмірної реалізації прав, виходячи за встановлені межі призначення того чи іншого права.

Запропоновано низку змін до Конституції України та кодифікованих законів окремих галузей права спрямованих на системне закріплення принципу заборони зловживання правом.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у: *науково-дослідній роботі* - при подальшому дослідженні проблематики зловживання правом; *правотворчій діяльності* - при вдосконаленні чинного законодавства, підготовці нових законопроектів, виправленні тих недоліків, які були припущені при розробці окремих нормативно-правових актів (у тому числі й поданих у формі законопроектів на розгляд до Верховної Ради України); *правозастосовній діяльності* - при застосуванні заходів впливу з метою забезпечення законності у функціонуванні органів державної влади та їх взаємодії з громадянським суспільством і окремими громадянами; *викладацькій діяльності* - при підготовці розділів підручників і навчальних посібників з дисциплін «Теорія держави і права», «Конституційне право», при підготовці відповідних методичних матеріалів, складанні навчальних робочих програм, навчально-методичних комплексів, розробці спецкурсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно. Сформульовані в дисертації положення і висновки, які виносяться на захист, розроблені автором особисто.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і теоретичні висновки дисертації, а також рекомендації щодо розвитку законодавства обговорено на кафедрі загальної теорії та історії держави і права ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК» і оприлюднено дисертанткою на науково-практичних конференціях та круглих столах, зокрема: «Українські перспективи у світовому розвитку» (м.Київ, 4 листопада 2016 р.), «Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні (м.Маріуполь, 22 травня 2019 р.) та «Міжнародно-правовий захист прав трудящих мігрантів в контексті сучасної міграційної політики» (м.Ірпінь, 30 жовтня 2020 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображені у 13 публікаціях, у тому числі 6 статей – у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжному виданні, 3 тез наукових доповідей – у збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій, 3 статті у інших виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 247 сторінок, з них основного тексту 222 сторінки. Список використаних джерел містить 231 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її мету, завдання, об'єкт і предмет, викладено методологічну і теоретичну основу роботи, що характеризують її наукову новизну, розкриті теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію основних положень дисертації.

Розділ 1 «Теоретично-правові засади заборони зловживання правом» містить три підрозділи.

У підрозділі 1.1. *«Поняття та зміст принципу заборони зловживання правом»* визначено межі поняття зловживання правом та відмежувати його від суміжних категорій юридичної науки. Принцип заборони зловживання правом розглядається в дисертації в якості основоположного принципу права, що означає запровадження у правовий спосіб чітких меж (обмежень, заборон) щодо реалізації правомочними суб'єктами правовідносин своїх прав (повноважень) з метою гарантування прав та свобод людини, суспільних (державних) інтересів. Встановлено ознаки принципу заборони зловживання правом.

У підрозділі 1.2. *«Принцип заборони зловживання правом та межі здійснення прав»* досліджено зв'язок обмежень зловживання правом з обмеженнями свободи реалізації суб'єктивного права. Обґрунтовується думка про те, що реалізація принципу заборони зловживання правом як загального принципу права, що пронизує усі сфери реалізації права, дасть змогу визначити межі здійснення прав та повноважень та не допустити спотворення права, розвитку правового нігілізму та сваволі. Зазначається, що важливу роль у застосуванні принципу заборони зловживання правом мають конституційні основи заборони зловживання правом.

У підрозділі 1.3. *«Конституційні засади принципу заборони зловживання правом»* розглянуто підходи щодо належної імплементації принципу заборони зловживання правом, який перебуває у системному зв'язку із виробленням новітніх підходів до системи прав та свобод людини, її належного конституційно-правового забезпечення. Конституційні засади принципу заборони зловживання правом розглядаються в роботі як сукупність конституційно-правових приписів, спрямованих за запровадження заборон (обмежень) щодо можливості зловживань у процесі реалізації конституційних прав та свобод. Відстоюється позиція, що конституційні засади заборони зловживання правом мають бути спрямованими на забезпечення добросовісності здійснення, насамперед, конституційних прав та свобод, що означає, унеможливлення заподіяння шкоди іншим суб'єктам права. встановлено основні ознаки конституційних засад принципу заборони

зловживання правом. Висловлені пропозиції щодо удосконалення конституційних засад заборони принципу заборони зловживанням правом.

Розділ 2 «Правове регулювання заборони зловживання правом» містить три підрозділи.

Підрозділ 2.1. «Міжнародно-правове регулювання заборони зловживання правом» присвячено дослідженню принципу заборони зловживання правом як загального принципу міжнародного права. Встановлено, що міжнародно-правове регулювання заборони зловживання правом – це процес міжнародно-правової регламентації принципу заборони зловживання правом на підставі основоположних міжнародно-правових норм про права людини. Визначено спрямування міжнародно-правового регулювання принципу заборони зловживання правом Виокремлено основні принципи міжнародно-правового регулювання заборони зловживання правом.

Підрозділ 2.2. «Правове регулювання заборони зловживання правом за законодавством ЄС» - надано правову характеристику розуміння принципу зловживання правом в практичній діяльності органів ЄС. Зазначено, що розуміння доктринального значення заборони зловживання правами у європейській правовій системі ґрунтується на автономному концепті, розробленому Судом ЄС. Заборона зловживання правом розуміється і застосовується Судом ЄС як загальний принцип права ЄС. Зловживання правом розглядається Судом як явище, що включає об'єктивний, суб'єктивний і процесуальний елементи, кожний з яких має власне змістовне наповнення.

Підрозділ 2.3. «Заборона зловживання правом в Конституції України та окремих галузях права» присвячено дослідженню конституційної та галузевої специфіки феномену зловживання правом. Зазначається, що зловживання правом у сфері конституційних правовідносин може відбуватися в різних формах: неналежне користування конституційними правами і свободами людини та громадянина або ухилення від виконання конституційних обов'язків, і публічно-владна протидія належному конституційному праву користуванню або незабезпечення необхідних для цього юридичних підстав, і багато інших діянь. Зловживання правом у сфері конституційно-правових відносин розглядається як конституційно недопустиме (неправомірне за сутністю), але формально законне недобросовісне діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта конституційно-правових відносин, яке порушує права і свободи людини і громадянина і здатне причинити шкоду приватним або публічним конституційним інтересам, а також іншим конституційним цінностям.

Пропонується віднести до основних способів конституційного закріплення неприпустимості зловживання правом також заборону зловживання правом як загальноправовий принцип, що частково відповідає зазначеним у літературі способам: 1) загальна заборона використання свого права на шкоду іншим суб'єктам, без вживання терміну «зловживання правом»; 2) безпосереднє закріплення загальної заборони зловживання правом з використанням відповідного терміну; 3) заборона зловживання окремими видами прав; 4) обмеження дискреції суб'єкта конституційного права, наділеного владними

повноваженнями, в обов'язку діяти в межах і у спосіб, передбачений Конституцією та законами України.

Розділ 3 «Тенденції розвитку та реалізації принципу заборони зловживання правом» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Удосконалення правового регулювання заборони зловживання правом в публічно-правовій сфері» розглянуті особливості зловживання правом у сфері публічно-правових відносин та можливі напрями удосконалення реалізації загальноправового принципу заборони зловживання правом у цій сфері. Встановлено, що зловживання правом у публічно-правових відносинах полягає у здійсненні права суб'єктами таких правовідносин всупереч змісту права та його соціальному призначенню, внаслідок застосування якого суб'єкт завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин, діючи як в межах формально-правомірної поведінки, так і за її межами, всупереч принципу верховенства права та утвердження правової держави. З позицій суб'єктів владних повноважень особливістю зловживання правом такими суб'єктами є порушення встановлених та передбачуваних законодавцем меж дискреційних повноважень, меж розсуду, що порушує принцип правової визначеності, а відтак становить загрозу верховенству права, чинить руйнівний вплив на правосвідомість та призводить до спотворення правореалізації.

Визначено зміст можливих шляхів з розвитку правового регулювання у сфері публічно-правових відносин: а) необхідність суб'єктами владних повноважень діяти у межах та у спосіб, передбачений Конституцією та законами України, необхідно поєднувати із закріпленим та однозначно сформульованим принципом заборони зловживання правом суб'єктами публічного права; б) з огляду на людиноцентричність українського права зловживання правом суб'єктами владних повноважень є обтяжуючою обставиною, а тому може передбачати більш тяжкі негативні наслідки; в) суб'єкти публічних правовідносин мають керуватися нормами Конституції про те, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, однак дискреційні повноваження обмежуються принципом заборони зловживання правом; г) наскрізна реалізація принципу заборони зловживання правом як в міжнародному, так і в національному праві відповідає універсальній природі цього принципу. Висловлені пропозиції щодо змін в законодавстві України.

У підрозділі 3.2. «Розвиток правового регулювання заборони зловживання правом в приватно-правовій сфері» розглянуті особливості зловживання правом у сфері публічно-правових відносин та можливі напрями удосконалення реалізації принципу заборони зловживання правом у цій сфері. Зловживання правом у сфері приватного права полягає у здійсненні суб'єктивного права всупереч істинному змісту права та його призначенню, внаслідок застосування якого, суб'єкт завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин, діючи як в межах формально-правомірної поведінки, так і за її межами, всупереч принципу верховенства права та утвердження правової держави. Зловживання своїм правом може здійснюватися у різних формах, однак таку поведінку не можна визнавати правомірною, навіть за умови її

формальної відповідності встановленим правилам правомірності, адже це суперечитиме меті правової норми, яку реалізує особа в межах свого суб'єктивного права, та приносить шкоду іншій особі, та звужуватиме або порушуватиме суб'єктивне право іншої особи; це суперечитиме основним засадам цивільного законодавства.

Найважливішим способом протидії зловживанню правом вбачається закріплення в актах галузевого законодавства та дотримання на практиці загального принципу заборони зловживання правом. Наголошено, на важливості практики правозастосування, що відповідає сучасному розвитку суспільних відносин.

У підрозділі 3.3. «Удосконалення юридичної відповідальності за зловживання правом» розглянуті особливості реалізації норми про юридичну відповідальність суб'єкта за зловживання своїм правом. Загальний підхід, сформульований в дисертації полягає в тому, що юридична відповідальність за зловживання правом може наставати лише у разі встановлення факту зловживання суб'єктивним правом. Тому для притягнення особи до юридичної відповідальності необхідно довести яким своїм правом зловживає особа, які саме її дії є зловживанням правом, а також довести вину зловживача. Розглянуті можливі тенденції розвитку концепції відповідальності за зловживання правом, зокрема щодо підвищення ролі судової практики у кваліфікації окремих діянь як зловживання правом. Актуальною є тенденція нормативного закріплення заходів юридичної відповідальності за зловживання правом. Менше вираженою вбачається тенденція нормативного закріплення в галузевому законодавстві власне поняття зловживання правом, так і принципу заборони зловживання правом. Висловлено думку про те, що найбільш продуктивним щодо протидії зловживанню правом суб'єктами правовідносин є посилення загального принципу заборони зловживання правом, його врахування при реалізації суб'єктивного права та в процесі захисту права, реалізації якого перешкоджає зловживання правом іншою особою, яка діє недобросовісно, всупереч меті та духу права, відповідно до букви закону але без дотримання принципу верховенства права у правовій державі.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, що виявляється у формулюванні теоретично та практично обґрунтованих висновків щодо поняття і правової природи принципу заборони зловживання правом. Основними науковими і практичними результатами роботи є такі висновки та пропозиції

1. Реалізація людиною власних прав і свобод обмежується принципом заборони зловживання правом у випадку реалізації власного права на шкоду праву іншої людини, правам та інтересам суспільства. Принцип заборони зловживання правом – це основоположний принцип права, що означає запровадження у правовий спосіб чітких меж (обмежень, заборон) щодо реалізації правомочними суб'єктами правовідносин своїх прав (повноважень) з метою гарантування прав та свобод людини, суспільних (державних) інтересів.

Основними ознаками принципу заборони зловживання правом є наступні: формує важливий вектор розвитку суспільства, держави та права; перебуває у системному зв'язку із принципом верховенства права, іншими фундаментальними конституційними принципами права; знаходить свій вираз у процесі правового регулювання суспільних відносин; має на меті гарантування прав та свобод людини, суспільних (державних) інтересів; спрямований на забезпечення правомірної поведінки та запобігання правопорушенням; забезпечується морально-етичними та правовими заходами; є важливою складовою нормотворчої діяльності суспільства та держави; стосується суб'єктів правовідносин; передбачає запровадження чітких меж (обмежень, заборон) з питань реалізації прав (повноважень) суб'єктами правовідносин; декларується, як правило, на законодавчому рівні.

2. Конституційні засади принципу заборони зловживання правом – це сукупність конституційно-правових приписів, спрямованих за запровадження заборон (обмежень) щодо можливості зловживань у процесі реалізації конституційних прав та свобод.

Основними ознаками конституційних засад принципу заборони зловживання правом є: зумовлені розвитком загальнолюдських, демократичних цінностей та пріоритетів; перебувають під впливом демократичної, соціальної та правової держави; тісно пов'язані з принципом верховенства права; скеровують конституційні засади в сторону забезпечення стабільності і непорушності прав та свобод людини; мають за мету – гарантування конституційних прав та свобод людини; закріплені у конституції; реалізуються через призму конституційних обов'язків, виходячи із необхідності поваги до прав та свобод людини, їх непорушності; стосуються конституційно-правового закріплення системи основоположних прав і свобод людини; спрямовані на запровадження розумних обмежень (заборон) при реалізації конституційних прав та свобод людини; можуть знаходити свій вираз на підставі законодавчих та інших нормативно-правових актів.

3. Тенденціями удосконалення конституційних засад принципу заборони зловживанням правом є наступні: 1) конституційна легітимізація принципу заборони зловживання правом; 2) визначення конституційних меж щодо виключності зловживання правом; 3) унесення коректив до статті 68 Конституції України, з урахуванням конструктивних напрацювань провідних правничих шкіл; 4) запровадження дієвого моніторингу дотримання прав та свобод людини.

4. З метою удосконалення конституційного закріплення принципу заборони зловживання правом доцільно викласти ст. 68 Конституції України у такій редакції:

«Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, за винятком випадків визначених законом. Як виняток, може бути дозволено обмеження прав та свобод, виключно з підстав визначених Конституцією та законами України.

Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності».

5. Міжнародно-правове регулювання принципу заборони зловживання правом спрямоване на: а) визнання та гарантування основоположних прав та свобод людини; б) визнання принципу заборони зловживання правом як основоположного принципу у системі міжнародно-правового регулювання прав та свобод людини; в) визнання справедливих та розумних критеріїв та меж обмеження прав та свобод людини, виходячи із визначених міжнародною спільнотою принципів та засад; г) втілення принципу заборони зловживання правом у процесі формування та розвитку національного законодавства.

6. Основними принципами міжнародно-правового регулювання заборони зловживання правом є наступні: гуманізм; верховенство права; пріоритетність прав та свобод людини; координації позиції держави та суспільства з питань заборони зловживання правом; справедливих вимог моралі; принцип розумності; добробуту громадянського суспільства; моніторингу дотримання заборон щодо зловживання правом; нагляду та контролю дотримання заборон щодо зловживання правом; юрисдикційного захисту прав та свобод людини; доступності імплементаційних механізмів щодо заборон (обмежень) зловживання правом тощо.

7. Концептуальними напрямками удосконалення міжнародно-правового регулювання принципу заборони зловживання правом є такі: 1) поглиблення процесів щодо дотримання та гарантування основоположних міжнародно-правових актів з питань прав та свобод людини; 2) розвиток дієвих та конструктивних механізмів реалізації та гарантування прав і свобод людини; 3) розвиток міжнародних стандартів з питань прав та свобод людини; 4) визнання обсягу та змісту принципу заборони зловживання правом; 5) визнання системи чітких критеріїв та меж обмежень зловживання правом; 6) запровадження дієвих механізмів моніторингу дотримання прав та свобод людини; 7) запровадження дієвих механізмів нагляду та контролю щодо дотримання прав та свобод людини; 8) запровадження дієвих механізмів правової охорони та захисту прав та свобод людини; 9) запровадження дієвих механізмів моніторингу щодо дотримання заборон (обмежень) зловживання правом; 10) визначення напрямів, механізмів імплементації положень міжнародно-правових актів з питань прав та свобод людини, у тому числі щодо зловживання правом.

8. Застосовуючи принцип заборони зловживання правом ЄС, Суд ЄС включає до поняття зловживання правом три елементи. Об'єктивний елемент зловживання правом полягає у ситуації, коли формально правила та необхідні умови реалізації права дотримані, але закладена у цьому правилі мета не досягається реалізацією цього права. Суб'єктивний елемент у структурі зловживання правом полягає у намірі особи, що реалізує право, досягти певної вигоди для себе від правил Співтовариства через навмисне штучне створення необхідних для набуття права умов, встановлених відповідним джерелом права. Процесуальний елемент стосується тягара доведення зловживання правом.

Принцип заборони зловживати правом закріплено у ст. 17 Європейської конвенції з прав людини, яка застосовується ЄСПЛ з метою припинити зловживання особою своїм правом, що створює загрозу чи негативно впливає на права та свободи, гарантовані Конвенцією, а не обмежити таку особу у

правах. Положення цієї статті застосовується лише тоді, коли явно зрозуміло, що заявник намагався покласти на Конвенцію, звершувати дії, які спрямовані на знищення прав і свобод, гарантованих нею, а також суперечать цінностям Конвенції. Зловживання правом у розумінні, зокрема порушення ст. 17 ЄКПЛ, може мати наслідком застосування положень статті 35 Конвенції, що буде означати визнання скарги неприйнятною через зловживання особою правом подання індивідуальної скарги до суду.

9. Зловживання правом у публічно-правових відносинах полягає у здійсненні права суб'єктами таких правовідносин всупереч змісту права та його соціальному призначенню, внаслідок застосування якого, суб'єкт завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин, діючи як в межах формально-правомірної поведінки, так і за її межами, всупереч принципу верховенства права та утвердження правової держави.

Удосконалення реалізації принципу заборони зловживання правом у сфері публічно-правових відносин передбачає: поєднання конституційного принципу обмеження дискреції суб'єктів публічно-правових відносин із закріпленим та однозначно сформульованим принципом заборони зловживання правом суб'єктами публічного права; застосування загальних підходів до розуміння зловживання правом та його заборони як принципу права, однак вид та ступінь відповідальності за зловживання правом у сфері публічних правовідносин мають бути відповідними шкоді, завданій суспільним інтересам діями зловживача; суб'єкти публічних правовідносин мають керуватися конституційним положенням про те, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, однак дискреційні повноваження обмежуються принципом заборони зловживання правом.

10. Зловживання правом у сфері приватного права полягає у здійсненні суб'єктивного права всупереч істинному змісту права та його призначенню, внаслідок застосування якого, суб'єкт завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин, діючи як в межах формально-правомірної поведінки, так і за її межами, всупереч принципу верховенства права та утвердження правової держави.

Зловживання особою її суб'єктивним правом – це неправомірна поведінка суб'єкта правовідносин визнавати, адже це суперечить меті правової норми, яку реалізує особа в межах свого суб'єктивного права, та приносить шкоду іншій особі, звужує або порушує суб'єктивне право іншої особи, суперечить основним засадам цивільного законодавства.

Удосконалення правового регулювання щодо запобігання зловживання правом у сфері приватного права полягає у імплементації загального принципу заборони зловживання правом у галузевому законодавстві з метою формування та формулювання засад належної правореалізації та недопущення зловживання правом.

11. Юридична відповідальність за зловживання правом настає у разі, коли використання права всупереч його призначенні, але у формальній відповідності до закону, заподіює істотну шкоду інтересам, що охороняються правом. Для притягнення особи до юридичної відповідальності необхідно довести, які саме

дії є зловживанням правом та яким своїм правом зловживає така особа, а також довести вину зловживача.

За зловживання правом є допустимим притягнення до цивільно-правової (майнової чи немайнової), до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності. Водночас існує проблема кваліфікації діянь, які можуть поєднувати правомірні та неправомірні цілі. Очевидно, що відмова у захисті права у випадку зловживання правом є одним із можливих негативних наслідків зловживання особою правом, який доцільно поєднувати із іншим видом заходів юридичної відповідальності. Крім того, зловживання правом варто визнавати обтяжуючою обставиною у випадку вчинення правопорушення, яке супроводжується, зумовлюється чи іншим чином пов'язане із зловживанням правом особою.

12. Концептуальними напрямками розвитку принципу заборони зловживання правом є такі: 1) суспільне визнання та ідеологічне спрямування цього принципу; 2) конституційно-правове визнання та закріплення цього принципу як основоположного щодо розвитку суспільства, держави та права; 3) забезпечення втілення цього принципу у процесі здійснення соціальних, правових реформ; 4) забезпечення втілення цього принципу у процесі формування новітнього законодавства; 5) запровадження конституційного парламентського, громадського моніторингу та контролю по відношенню до правового забезпечення цього принципу.

Основною тенденцією розвитку концепції заборони зловживання правом має стати підвищення ролі судової практики, в якій сформульовано відповідні правові позиції щодо кваліфікації окремих діянь як зловживання правом. Водночас, аналіз правового регулювання в частині заборони зловживання правом вказує на переважання такого способу заборони зловживання правом, який полягає у визнанні окремих діянь зловживанням правом. Також є актуальною тенденція нормативного закріплення заходів юридичної відповідальності за зловживання правом. Значно менше вираженою вбачається тенденція нормативного закріплення в галузевому законодавстві власне поняття зловживання правом, так і принципу заборони зловживання правом.

Найбільш продуктивним щодо протидії зловживанням правом суб'єктами правовідносин є посилення принципу заборони зловживання правом, його врахування при реалізації суб'єктивного права та в процесі захисту права, реалізації якого перешкоджає зловживання правом іншою особою, яка діє недобросовісно, всупереч меті та духу права, відповідно до букви закону але без дотримання принципу верховенства права у правовій державі.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Буроменська Н.Л. Правове регулювання заборони зловживання правом Європейського Союзу. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. № 23. С. 163–173.

2. Буроменська Н.Л. Заборона зловживання правом у сфері публічно-правових відносин. *Актуальні проблеми політики*. 2019. № 64. С. 265–280.

3. Буроменська Н.Л. Заборона зловживання правом учасниками цивільно-правових відносин. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. № 21. 2019. С. 152-161.

4. Буроменська Н.Л. Конституційні засади принципу заборони зловживання правом: науково-теоретичний аспект. *Evropsky Politicky a Pravy Diskurz*. Vol. 6. Issue 2. 2019. P. 60-67.

5. Буроменська Н.Л. Міжнародно-правове регулювання принципу заборони зловживання правом: науково-теоретичний аспект. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 171–179.

6. Буроменська Н.Л. Поняття та ознаки принципу заборони зловживання правом. *Правова держава*. 2019. № 33. С. 29–35.

7. Лехник Н. Л. Методи тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року. *Наукові записки НаУКМА. Том 20, Юридичні науки / Національний університет "Києво-Могилянська академія"*. 2002. С. 33-36.

Тези наукових доповідей:

8. Буроменська Н.Л. Деякі загальнотеоретичні проблеми зловживання правом. // *Українські перспективи у світовому розвитку* : матеріали Науково-практичної конференції (Київ, 4 листопада 2016 року). К.: Університет економіки та права «КРОК». 2016. С. 33-34.

9. Буроменська Н.Л. Принцип заборони зловживання правом як загальний принцип права ЄС та його значення для України. // *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 22 травня 2019 року). Маріуполь: МДУ. 2019. С. 129-130.

10. Буроменська Н.Л. Щодо питання про юридичну відповідальність за зловживання правом. // *Міжнародно-правовий захист прав трудящих мігрантів в контексті сучасної міграційної політики*: матеріали IV-ї міжнародної науково-практичної інтернет конференції (м. Ірпінь, 30 жовтня 2020 року). Ірпінь: УДФС України. 2020. С.15-16.

Публікації, які додатково висвітлюють наукові результати дисертації:

11. Лехник Н.Л. Міжнародно-правова природа одностороннього зобов'язання держави. *Наукові записки НаУКМА*. Том 26, Юридичні науки: Національний університет "Києво-Могилянська академія". 2004. С. 60-62.

12. Лехник Н.Л. Універсальність і слабкий культурний релятивізм у практиці розгляду Європейським судом з прав людини статті 10 Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Наукові записки НаУКМА*. Том 19, Ч. 1. Юридичні науки: Національний університет "Києво-Могилянська академія". 2001. С. 188-190.

13. Лехник Н.Л. Хартія Європейського Союзу з основних прав: встановлення нових стандартів прав людини в Європейському Союзі чи

остаточне відмежування від решти європейських країн? *Наукові записки НаУКМА*. Том 22, Ч. 1. Юридичні науки: Національний університет "Києво-Могилянська академія". 2003. С. 242-244.

АНОТАЦІЯ

Буроменська Н. Л. Поняття і правова природа принципу заборони зловживання правом – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2021.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням принципу заборони зловживання правом як специфічного виду юридично значимої поведінки. В дослідженні виявлено основні тенденції та сформульовано пропозиції щодо запобігання зловживанню правом шляхом закріплення принципу заборони зловживання правом в якості загальноправового.

В роботі обґрунтовано позицію щодо зловживання правом як протиправної дії, оскільки норма права реалізується всупереч її призначенню та з метою досягнення неправомірного результату, що зазвичай супроводжується завданням шкоди правам та інтересам іншої особи або суспільства. У такому контексті зловживання особою своїми правами полягає у корисливому, недобросовісному використанні права без дотримання принципів права, зокрема принципу добросовісності, розумності, верховенства права, заборони зловживання правом. Доведено, що зловживанню правом як юридично-значимій поведінці особи, сприяє недосконалість законодавства, низька правова культура та домінування принципу верховенства закону над принципом верховенства права. Наголошується на системному характері шкідливих наслідків зловживання правом, що завдають шкоди ролі права як суспільного регулятора взагалі. Висловлено думку, що основним способом недопущення зловживання правом є неухильне дотримання принципів права як основи будь-якого правотворення, правореалізації та панування права. Встановлені основні ознаки принципу заборони зловживання правом та сформульовано його визначення

Визначені основні ознаки конституційних засад принципу заборони зловживання правом. Наголошено, що найважливішим способом протидії зловживання правом має бути закріплення відповідної норми в Конституції України та актах галузевого законодавства, а також дотримання загального принципу заборони зловживання правом суб'єктами права. Запропоновано низку змін до актів законодавства з метою запобігання зловживання правом.

Досліджено практику ЄСПЛ та Суду ЄС щодо зловживання правом та визначено значення такої практики для розвитку українського законодавства.

Ключові слова: зловживання правом, принцип заборони зловживання правом, верховенство права, принцип добросовісності, реалізація суб'єктивного права, межі здійснення прав, обмеження прав, відповідальність за зловживання правом.

АННОТАЦИЯ

Буроменская Н. Л. Понятие и правовая природа принципа запрета злоупотребления правом - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений». - ВУЗ «Университет экономики и права «КРОК», Киев, 2021.

Диссертация является комплексным научным исследованием принципа запрета злоупотребления правом как специфического вида юридически значимой поведения. В работе выявлены тенденции и сформулированы предложения по предотвращению злоупотребления правом путем закрепления принципа запрета злоупотребления правом в качестве общеправового.

В работе обоснованно точку зрения о злоупотреблении правом как противоправном действии, поскольку в таком случае норма права реализуется вопреки ее назначению и с целью достижения неправомерного результата, что обычно сопровождается нанесением вреда правам и интересам другого лица или общества. Доказано, что злоупотреблению правом, как юридически значимому поведению лица, обладающего субъективными правами, способствует несовершенство законодательства, низкая правовая культура и доминирование принципа верховенства закона над принципом верховенства права. Обращается внимание на системный характер вредных последствий злоупотребления правом, наносящих ущерб роли права как общественного регулятора. Основным способом недопущения злоупотребления правом названо неукоснительное соблюдение принципов права как основы любого правотворчества, правореализации и верховенства права. Установлены основные признаки принципа запрета злоупотребления правом и сформулировано его определение

Конституционные основы принципа запрета злоупотребления правом определены как совокупность конституционно-правовых предписаний, направленных на установление запретов (ограничений) возможности злоупотреблений в процессе реализации конституционных прав и свобод. Определены основные признаки конституционных основ принципа запрета злоупотребления правом. Отмечено, что важнейшим способом противодействия злоупотребления правом должно быть закрепление такой нормы в Конституции Украины и в актах отраслевого законодательства, а также соблюдение субъектами права общего принципа запрета злоупотребления правом.

Исследована практика ЕСПЧ и Суда ЕС о злоупотреблении правом и определено ее значение для развития украинского законодательства.

Ключевые слова: злоупотребление правом, принцип запрета злоупотребления правом, верховенство права, принцип добросовестности, реализация субъективного права, пределы осуществления прав, ограничения прав, ответственность за злоупотребление правом.

SUMMARY

Buromenska N. L. The concept and legal nature of the principle of prohibition of abuse of rights. – Manuscript.

The Thesis for the Candidate of Law Degree on specialty 12.00.01 “Theory and history of the state and law; history of political and legal doctrines”. – “University of Economics and Law" KROK”, Kyiv, 2021.

The thesis is a complex scientific research of the principle of prohibition of abuse of law as a specific type of legally significant behavior. On the basis of the conducted research the basic tendencies are revealed and a number of offers concerning counteraction to abuse of the right through fixing of the principle of prohibition of abuse of the right as bases of formation of legal counteraction to abuse of the right is formulated.

Based on the results of the dissertation research, the author's provisions are formulated, which are submitted for defense and contain elements of scientific novelty. In particular, the position on abuse of rights as an illegal act is substantiated, as the rule of law is implemented contrary to its purpose and in order to achieve an illegal result, which is usually accompanied by harm to the rights and interests of another person or society. In this context, the abuse of a person's rights consists in the selfish, unfair use of the law without observance of the principles of law, in particular the principle of good faith, reasonableness, rule of law, prohibition of abuse of rights. The paper proves that the abuse of law as a legally significant behavior of a person endowed with subjective rights is facilitated by the imperfection of legislation, low legal culture and the dominance of the rule of law over the rule of law. Emphasis is placed on the systemic nature of the harmful consequences of abuse of law, which harm the role of law as a social regulator in general. The opinion is expressed that the main way to prevent abuse of law is strict adherence to the principles of law as the basis of any lawmaking, law enforcement and the rule of law. The dissertation establishes the main features of the principle of prohibition of abuse of rights and formulates its definition

It is determined that the constitutional principles of the principle of prohibition of abuse of rights are a set of constitutional and legal provisions aimed at introducing prohibitions (restrictions) on the possibility of abuse in the process of exercising constitutional rights and freedoms. The main features of the constitutional principles of the principle of prohibition of abuse of rights are determined.

It is concluded that the most important way to combat abuse of law is enshrined in the Constitution of Ukraine and acts of sectoral legislation, as well as compliance with the general principle of prohibition of abuse of rights by legal entities, so in each case the actions of individuals should be assessed. regulation, as well as the situation, consequences, real intentions and attitudes of the person to their actions, which have signs of abuse of rights.

The Thesis analyzes the practice of the European Court of Human Rights and the European Court of Justice on abuse of rights and identifies the place and significance of such practice for the development of Ukrainian legislation.

A number of amendments to the acts of national legislation have been proposed in order to protect against abuse of rights, to prevent negative consequences from the implementation of actions aimed at abuse of rights.

Key words: abuse of law, the principle of prohibition of abuse of law, Rule of Law, the principle of good faith, realization of subjective right, limits on the exercise of rights, restriction of rights, liability for abuse of law.